فصلنامهٔ علمی ـ پژوهشی رفاه اجتماعی، سال بیست و دوم، تابستان ۱۴۰۱، شماره ۸۵

Social Welfare Quarterly, Vol 22, Summer 2022, No 85

مسئولیت اجتماعی دانشگاه در مقابله با بحران ویروس کرونا

۱- خدیجه آذر
دکتر مدیریت آموزشی، دانشگاه علوم پزشکی هوشمند، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
<azarkh889@yahoo.com>

۲- غلامرضا ذاکرصالحی
دکتر حقوق اسلامی، گروه مطالعات تطبیقی و نوآوری در آموزش عالی، موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، تهران، ایران

مقدمه: *از خصیصه‌های نظام آموزش عالی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی است. در شرایط کنونی، اعضای خانواده آموزش عالی و همچنین سایر کنشگران اجتماعی انتظار دارند که دانشگاه متعهدانه عمل کند و با به‌کارگیری دانش و فناوریهایی که در اختیار دارد مشکلات ناشی از شیوع ویروس کرونا را تسکین و خاتمه دهد. هدف از انجام پژوهش حاضر ارائه مدل مفهومی مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه در مقابله با بحران کرونا (کووید-۱۹) است.*

روش: *این پژوهش از نوع کاربردی و با روش اسنادی و فراترکیب انجام شده است. برای تحلیل اطلاعات از روش هفت مرحله‌ای سندلوسکی و باروسو استفاده شد. در مجموع ۲۱ منبع مرتبط، معتبر و جدید برای انجام فراترکیب نهایی انتخاب شد که درنهایت ۷۷ کد، ۱۱ مفهوم و ٦ مؤلفه اصلی از آنها استخراج شد.*

یافته‌ها: *مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه در مقابله با کرونا شامل شش مؤلفه شناسایی تغییرات (به لحاظ اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، فناوری و زیست‌محیطی)، افزایش دانش اجتماعی، استقرار مدیریت بحران (با هدف توسعه مشارکت‌پذیری)، ایجاد ساختار انعطاف‌پذیر (سازگار با تحولات محیطی)، داشتن الگوی ارتباطی کارآمد و مؤثر با جامعه و ابعاد اجرایی و ارائه راهکار است که روی هم اثرگذار هستند.*

بحث: *مدل استخراج‌شده از روش فراترکیب پژوهش حاضر می‌تواند برای ارزیابی نقش مسئولیت اجتماعی دانشگاه برای مقابله با کرونا موردتوجه مسئولان نظام آموزش عالی کشور قرار گیرد.*

واژه‌های کلیدی:
دانشگاه، مسئولیت اجتماعی دانشگاه، اپیدمی، ویروس کرونا (کووید-۱۹)، روش فراترکیب
تاریخ دریافت: *۱۴۰۰/۰۶/۰۵*
تاریخ پذیرش: *۱۴۰۱/۰۲/۰۴*

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

Social Welfare Quarterly, Vol 22, Summer 2022, No 85

Social Responsibility of Universities in Dealing with the Covid-19 Virus Crisis

1- Khadijeh Azar
Ph.D. in Educational Administration, Department of Educational Management, Smart University of Medical Sciences, Tehran, Iran. (Corresponding Author)
<azarkh889@yahoo.com>

2- Golamreza Zakersalehi
Ph.D. in Islamic Law, Institute of Higher Education Research and Planning ,Iran.

Introduction: One of the characteristics of the higher education system is social responsibility. In the current situation, family members of higher education and other social actors expect the university to alleviate the pain and suffering caused by the Coronavirus Panidemic by acting responsibly and using the knowledge and technologies at its disposal. Th purpose of this study is to provide a conceptual framework of social responsibility of universities in dealing with the Coronavirus crisis (Covid-19 disease.)

Method: This research is of applied type and has been done by documentary and meta-synthesis method. Sandlowski and Barroso seven-step methods were used to analyze the data. A total of 21 relevant, valid, and new sources were selected for the final meta-synthesis method, from which 75 codes, 11 concepts and 6 main components were extracted.

Findings: The findings showed that the components of university social responsibility in dealing with Coronavirus include identifying changes (economically, socially, politically, culturally, technologically, and environmentally), increasing social knowledge, establishing crisis management (with the aim of developing participation), creating a flexible structure (adapted to environmental changes), having an efficient and effective communication model with society and executive dimensions, and providing a solution. The proposed conceptual model consists of six main components that affect each other.

Discussion: In general, it can be said that the framework extracted from the meta-synthesis method can be considered by the officials of the higher education system to evaluate the factors affecting the role of university social responsibility to deal with Coronavirus.

Keywords:
University Social Responsibility, Coronavirus (Covid-19 Disease), Meta-Synthesis Method
Received: 2021/02/04
Accepted: 2020/04/24

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

Extentded Abstract

Introduction: The relationship of the university institution with the issue and the Corona crisis - which today is the intersection of the global crisis - can be considered from two areas; one is the intrinsic features of the institution of science and the university, and the other is the area of social responsibility that is the focus of science and the university. We know that if in the early days, the corona virus had been considered a mental construct and it had been rightly assumed that with the help of the media system, it would have been redoubled and delivered to society, but today the problem has quickly become complicated despite all the mental dimensions that follow it, its hard and objective core has also been revealed and has caused a great deal of effort. One of the characteristics of the higher education system is social responsibility. In the current situation, family members of higher education and other social actors expect the university to alleviate the pain and suffering caused by the Coronavirus pandemic by acting responsibly and using the knowledge and technologies at its disposal. The purpose of this study is to identify the dimensions and components of social responsibility of universities in dealing with the Coronavirus crisis (Covid-19 disease. (

Method: This research is of applied type and has been done by documentary and meta-synthesis method. Sandlowski and Barroso seven-step methods were used to analyze the data which includes: 1- Formulation of research questions, 2- Systematic review of texts, 3- Search and selection of appropriate sources, 4- Extraction of source information, 5- Analysis and composition of findings, 6- Quality control, and 7- Presentation of findings, Used. In accurate evaluation of research conducted for use in meta-composition, it is very important to know the input criteria and their appropriateness (Cooper, 2016). Comparisons such as stated research objectives, research questions, data collection methods, and types of findings have been included. A total of 21 relevant, valid, and new sources were selected for the final meta-synthesis method, from which 75 codes, 11 concepts and 6 main components were extracted.

Findings: The findings showed that the components of university social responsibility in dealing with Coronavirus include identifying changes (economically,

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

socially, politically, culturally, technologically, and environmentally), increasing social knowledge, establishing crisis management (with the aim of developing participation), creating a flexible structure (adapted to environmental changes), having an efficient and effective communication model with society and executive dimensions, and providing a solution. The proposed conceptual model consists of six main components that affect one another.

Discussion: In general, it can be said that the framework extracted from the meta-synthesis method can be considered by the officials of the higher education system to evaluate the factors affecting the role of university social responsibility to deal with Coronavirus.

Accordingly, the university needs an organic relationship with the surrounding community, because in the new era in the framework of the idea of an effective and social university, the university is in doubt about key questions, such as the relationship between the university and the welfare and quality of life of citizens, capabilities, capabilities and the efficiency of citizenship, science and skills of graduates and its contribution to the realization of sustainable development, exposure to social risks and the like. In short, the social responsibility of the university is to be sensitive to the problems and sufferings of the environment and to have a grasp as regards the pain of its society and time, to play a conscious and obvious role in the social life considering the future ahead.

Ethical considerations

In order to comply with ethical considerations in data collection, reliable and well-referenced sources were used. While observing justice in the analysis of topics, in extracting data from the components that have been most emphasized in dealing with Corona in universities, it was considered as the main component. The names of all analyzed sources are mentioned in the last sources. The analysis steps of the metacomposite research method were done with due care.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

مقدمه

امروزه نقش و مسئولیت دانشگاه در جامعه، یکی از موضوعات مهمی است که در کانون مباحث علمی، به گفتمان غالب اندیشکده‌ها و مجامع علمی تبدیل شده است. درباره ابعاد و کم و کیف توجه به مسئولیت اجتماعی دانشگاهها و سازوکارهای ایفای چنین نقشی، به‌طور مستمر بحث می‌شود. دانشگاهها به دلیل فرایندها و فعالیتهای آموزشی، پژوهشی و اجتماعی خود، تأثیر مستقیم بر کیفیت زندگی در جامعه دارند. ازاین‌رو، نقش مسئولیت اجتماعی یک دانشگاه، تقویت مسئولیت مدنی و شهروندی فعال از طریق حضور داوطلبانه دانشگاهیان، اتخاذ رویکردهای اخلاقی و توسعه مسئولیت مدنی است. بدین صورت استادان، کارشناسان و دانشجویان ترغیب می‌شوند تا مسئولانه از طریق اجرای برنامه‌های مختلف، در جامعه محلی درگیر شده و فعالانه مشارکت کنند.

بااین‌وجود، بروز بحرانها و چالشهای اجتماعی باعث شده است که زمینه‌های ایفای نقش و نحوه پرداختن به مسئولیت اجتماعی دانشگاهها[1] به‌عنوان موضوعی مهم و چالش‌برانگیز بیش‌ازپیش موردتوجه سیاست‌گذاران، مدیران و پژوهشگران حوزه آموزش عالی قرار گیرد. بنا بر نظر یونسکو چنین چرخش پارادایمی در سیاستها و اقدامات مؤسسات دانشگاهی، به یک عنصر در فرایند توسعه این نهادها تبدیل و سبب شده که به‌طور اساسی در نقش و اهداف مؤسسات آموزش عالی تجدیدنظر شود (شبکه جهانی دانشگاه،۲۰۱۷[2]).

شاید به همین دلیل است که موضوع مسئولیت اجتماعی دانشگاه به‌عنوان یک موضوع مفهومی، شایسته تأمل است و ضرورت وجودی آن با عنایت به آرمانها، مسئولیت ذاتی نهادهای دانشگاهی در برابر جامعه قابل توجیه است. ازاین‌رو، مسئولیت اجتماعی دانشگاه رویکردی اخلاقی است برای توسعه درک شهروندی و اجتماعی کنشگران دانشگاه به‌منظور

1. University Social Responsibility
2. Global University Network for Innovation(GUNI)

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

ترویج تعاملات اجتماعی، زیست‌محیطی، فنی و اقتصادی برای یک جامعه پایدار و با دوام محلی و جهانی (ساواس‌دیکسل[1]، ۲۰۰۹).

از نظرگومز و همکاران[2] (۲۰۱۸) مسئولیت اجتماعی بر مدیریت اخلاقی و شفاف فرایندهای اداری، آموزشی، شناختی و اجتماعی دلالت دارد که توسط یک مؤسسه آموزش عالی انجام می‌شود. بی‌تردید ارتقای سطح تعهد نهاد آموزش عالی و مؤسسات دانشگاهی نسبت به مسئولیت مدنی و اجتماعی خود، اثرات و نتایج مثبتی خواهد داشت که از آن جمله می‌توان به افزایش تأثیر دانشگاه در جامعه و کمک به مقابله با چالشهای اجتماعی، افزایش درک جامعه از ماهیت و مقاصد تحقیقات دانشگاهی و تأثیر آن بر زندگی اجتماعی و فرهنگی جامعه محلی، مشارکت دانشگاه در سیاستهای کلان جامعه و فراهم‌کردن فرصت برای حضور کنشگران نهادهای علمی در همه عرصه‌های جامعه اشاره کرد. با وجود این پیامدها، هنوز مفهوم مسئولیت اجتماعی در ایران ظهوری ندارد؛ چراکه اهتمام دانشگاهها هنوز بر آموزش و پژوهش به شیوه سنتی است، لذا استراتژی مشخصی برای مسئولیت اجتماعی ندارند (برادران و همکاران، ۲۰۱۹).

اینک با ظهور ویروس کرونا فرصت دیگری برای ایفای نقش مسئولیت اجتماعی دانشگاه ایجاد شده است. بیماری ویروسی کووید۱۹- که در اواخر سال ۲۰۱۹ برای نخستین بار در چین کشف و از آن زمان به‌عنوان یک همه‌گیری جهانی شناخته شده است، هم تهدید جدی برای حیات و سلامت بشری (به‌ویژه گروههای آسیب‌پذیر) محسوب می‌شود و هم چالشی ترسناک برای اقتصاد جهانی.

این بیماری، این پتانسیل را دارد که با قدرت سرایت بالا جان انسانها را به‌راحتی به خطر بیندازد؛ سیستم بهداشتی و درمانی و ارتباطات انسانی را مختل کرده و بخش عظیمی

1. Sawasdikosol
2. Gomez

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

از جمعیت جهان را خانه‌نشین کند. این همه‌گیری کارکرد همه نهادهای اجتماعی، آموزشی، فرهنگی، اقتصادی را با چالش مواجه کرده است. در این میان اختلال در کارکردهای نهاد علمی و دانشگاهی نیز بسیار طبیعی به نظر می‌رسد. شاید اولین پیامد این اپیدمی در به تعطیلی کشاندن کلاسهای درس حضوری دانشگاهها نمود یافت و تقریباً در هفته‌های آغازین نیم سال دوم تحصیلی (۱۳۹۹) استفاده از سامانه مدیریت یادگیری[1] آنلاین تحقق یافت.

تقریباً همه برنامه‌های پیش‌بینی‌شده علمی ملی و بین‌المللی نظیر سمینارها و کنگره‌ها یا به زمان نامعلومی در آینده موکول و یا کنسل شدند (عزیزی،۲۰۲۰).

به‌هرحال، مهار چنین آفتی که دیگر مرز نمی‌شناسد، به همکاری و همدلی و حمایت همه نهادها و سازمانهای دولتی و غیردولتی نیازمند است. در این میان نهادهای علمی و دانشگاهی می‌توانند هم به گسست زنجیره این بیماری کمک کنند و هم به‌عنوان کنشگری بسیار مؤثر به بخشی از پروسه پیشگیری و درمان تبدیل شوند. همانطوریکه، با شیوع این اپیدمی کشورهای جهان با اختصاص منابع مالی تلاشهای گسترده‌ای توسط مجامع علمی و دانشگاهی آغاز کردند تا این ویروس را از طریق تولید واکسن و یا دیگر درمانها مهار کنند. در این میان، انجمن دانشگاههای هند فعالیتهای جدیدی را برای به حداقل رساندن تأثیر این بحران شروع کردند. آنها فعالیتهایی مانند توسعه برنامه‌های آنلاین برای آموزش دانشجویان، اعضای هیئت‌علمی، سازمانهای ملی و بین‌المللی، ارزیابی آنلاین دانشجویان، تقویت مسئولیت اجتماعی با هدف به اشتراک‌گذاری تجربیات و به حداقل رساندن آسیبهای این بحران انجام دادند (انجمن دانشگاههای هند،۲۰۲۰).

بی‌تردید نهادهای علمی و دانشگاهی که فعالیتهای آنها به شکل جمعی و گروهی انجام می‌شود، مکانهای بسیار مستعدی برای شیوع این اپیدمی هستند. ازاین‌رو، همچنان که کشور ما به‌صورت فراگیر برای شکست زنجیره اتصال این همه‌گیری در نبرد است، نهادهای

1. Learning Management System

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

آموزش عالی نیز مسئولیتی مضاعف دارند. از این مراکز انتظار می‌رود که نه‌تنها با پیروی از پروتکلهای بهداشت عمومی و بهره‌گیری از شیوه‌های نوین برای انجام وظایف آموزشی و پژوهشی، از سلامت دانشگاهیان صیانت کنند، بلکه در چنین شرایطی با تعامل گسترده با دیگر سازمانها تلاش کنند تا با فراهم‌کردن امکانات و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، از لطمات ناشی از این بحران بکاهند (غفاری،۲۰۲۰).

درواقع، مداخله هدفمند دانشگاهیان در شرایط بحرانی به دلیل داشتن اعتبار و وجهه اجتماعی می‌توانند زمینه را برای مشارکت دیگر بخشها و افراد خیر جامعه مساعد کند.

در حقیقت، این فرصت بسیار خوبی برای دانشگاههاست تا هدایت علمی جامعه را بر عهده بگیرند و مسئولیت اجتماعی خود را انجام دهند. در این فضای گسترده بین‌المللی دانشگاهها می‌توانند راههای گوناگون کنترل بحران را با اعضای خود بررسی کرده و ایده‌های جدید را در معرض ارزیابی قرار دهند و با استفاده از توانمندی بین‌رشته‌ای ایده‌های خلاقانه‌ای را خلق کنند. بر این اساس، دانشگاهها با ایجاد شبکه‌های بین‌رشته‌ای می‌توانند با یاری اندیشه‌ها، به کمک جامعه بیایند. همانطورکه یکی از نیازهای امروزه جامعه، ارتباط بین شبکه‌ای و ایجاد شبکه‌های بین‌رشته‌ای است که دانشگاه می‌تواند در این شرایط کرونایی اداره آن را به‌صورت مجازی فراهم کند (سفیری،۲۰۲۰).

تردیدی نیست که نهادهای علمی می‌توانند همسو و هم‌راستا با دانشگاههای علوم پزشکی کشور و مؤسسات تحقیقاتی ذی‌ربط در حوزه بهداشت و درمان، در فرایند یافتن راه‌حل و درمان، مشتاقانه و مسئولانه تلاش کنند و به‌عنوان یک بازوی فکری مهم و کارآمد، مسئولیت حرفه‌ای خود را در قبال سایر بخشهای جامعه به انجام برسانند. ازجمله اقداماتی که در دانشگاههای خارجی برای مقابله با ویروس کرونا انجام شده افزایش تعامل عمومی با جامعه بود که برای تحقق آن دانشجویان پزشکی و پرستاری یک خط تلفن اضطراری برای مقابله با نگرانی عمومی سازمان‌دهی کرده‌اند. گروهی از دانشجویان با یک ابتکار

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

گروهی «گوش‌دادن فعال» را آغاز کردند تا با افرادی صحبت کنند که منزوی و تنها شدند. همچنین دانشگاهها برنامه‌ای را برای یافتن کمکهای مالی برای افراد نیازمند آغاز کردند. (مارسلو، ۲۰۲۰)[1].

پیشینه

عزیزی (۲۰۲۰) در بررسی نقش و مسئولیت مدنی نهاد آموزش عالی و نهادهای علمی در قبال پاندمی کرونا، در یافته‌های خود تأکید داشت که نهادهای آموزشی در حوزه‌های مختلف اعم از دولتی و غیردولتی باید بتوانند به نحو احسن به مسئولیت اجتماعی خود به‌ویژه در وضعیت بحرانی جاری عمل کنند. این نهاد لازم است با بهره‌گیری از حداکثر ظرفیتهای انسانی، مالی و علمی- پژوهشی خود برای حل این بحران و همچنین تبدیل اوضاع جاری به فرصتی برای مدیریت مؤثرتر بحرانهای مشابه در آینده، اقدام کند.

این نهاد باید با ایجاد بستری مناسب برای بازاندیشی جمعی و دانش‌افزایی در خصوص نوآوری، با اطلاع از واقعیتهای کشور و مشکلات اجتماعی، با ایجاد فرصت مناسب برای مشارکت دانشگاهیان در پروژه‌های تحقیقاتی برای حل مسائل جامعه و... رسالت نهادی خود را برای خدمت‌گزاری هدفمندتر به جامعه انسانی اعتلا بخشد.

نیک‌سرشت و همکاران (۲۰۲۰) در بررسی تجربه برگزاری آنلاین آزمونها در مودل توسط دانشگاه شیراز در بحران کووید- ۱۹، نشان دادند که آزمونهای پایان‌ترم دانشگاه شیراز که در این بستر انجام‌شده، خوشبختانه با موفقیت همراه بوده است. میرزائیان (۲۰۲۰) در پژوهش چالشهای تدریس آنلاین زبان در دانشگاهها در دوران کرونا نشان داد که مدرسان زبان، یادگیری آنلاین را از طریق یکسری فعالیتها ازجمله بررسی حضور و نمره‌دادن به تکالیف دانشجویان به‌طور همزمان یا ناهمزمان انجام دادند. اما یادگیری آنلاین در کشورمان

1. https://www.universityworldnews.com/post.php?story=2020

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

از آنجاییکه فاقد زیرساختهای لازم و برنامه‌ریزی بود، آنچنان موفقیت‌آمیز نبوده است.

یزدانپور (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای نشان داد که مسئله کنونی دانشگاهها و نظام آموزش عالی، لزوماً یافتن راهکارهایی برای «رسانش یافته‌های دانشگاهی به عموم جامعه» و «دریافت پرسشها و تقاضاهای خاص موجود در لایه‌های مختلف جامعه به دانشگاه» است. در شرایطی که دانشگاه خود را عقل کل بداند و هزاران سال تجربه زیسته مردمی را به هیچ بگیرد چنین می‌شود که در برابر هر بحرانی به‌ناچار خاموش بشود. درحالی‌که دانشگاه می‌توانست در مدیریت اجتماعی درمان، شیوه‌های ارتباط با مردم، توزیع محتوای آموزشی در جامعه و نیز زیرساخت‌های علمی و فنی در شرایط بحران کرونا مؤثر باشد، ولی دانشگاه کمتر پاسخی داشت. اگرچه این خاموشی محدود به ایران نیست اما بارزترین نمودهای آن را باید در ایران پیدا کرد. لذا، علت بنیاد ضعف نظام آموزش عالی در برابر سنجش ویروس کرونا را باید در همین اختلال در ارتباطات اجتماعی دانشگاه یافت و اگر چنین است می‌توان به شیوه‌های کاربردی برای تقویت ارتباطات اجتماعی دانشگاه اندیشید.

انجمن بین‌المللی دانشگاهها (۲۰۲۰) (IAU)[1] در پیمایش جهانی خود که با مشارکت ٤٢٤ دانشگاه از ۱۱۱ کشور انجام گرفته است به تأثیرات بحران کووید۱۹- بر دانشگاههای عضو انجمن پرداخته و در پرسشنامه استاندارد خود از نحوه ایفای مسئولیت اجتماعی دانشگاهها پرسش کرده است. حمایت مالی از دانشجویان، مشکلات بودجه‌ای، تأثیر بحران بر فرآیند پژوهش، تغییرات در همکاریهای بین‌المللی برخی از ابعاد این پیمایش بودند.

انجمن دانشگاههای هند (۲۰۲۰) در مطالعه تأثیر کووید- ۱۹ بر آموزش عالی هند نشان داد که دانشگاهها با درک وظایف خود نسبت به دانشجویان و جامعه توانستند سازگاری خود را با نوآوری در برخورد با این بیماری همه‌گیر به نمایش بگذارند. آنها همچنین با حمایت عاطفی از جامعه، ایجاد زیرساختهای بهداشتی و با ارائه آگاهی لازم، فرصتهای آموزشی

1. Published by the International Association of Universities(IAU)

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

جدید را درک کردند. بسیاری از اقدامات اصلاحی کلیدی توسط دانشگاهها برای ایجاد انعطاف، تضمین تداوم آموزش را در زمان کرونا ممکن کرد. این موارد شامل ارائه کلاسهای آنلاین، توسعه دانش و آگاهی از طریق وبینارهای تخصصی، حمایت روحی و روانی، ایجاد فرصتهای بورسیه تحصیلی و...بود.

مطالعه گونزالس و همکاران[1] (۲۰۲۰) نیز در منطقه آمریکای لاتین قابل‌توجه است. هدف اصلی این مطالعه، تحلیل مسئولیت اجتماعی دانشجویان دانشگاههای شیلی و السالوادور بود. این پژوهش یک مطالعه کمی با هدف برجسته‌کردن اهمیت آموزش جامع برای متخصصان آینده با توجه به شرایط فعلی بوده است. ازجمله نتایج آن می‌توان به تفاوت در ارزیابی مسئولیتهای اجتماعی دانشجویان دانشگاه شیلی و سالوادور اشاره کرد. جایی که دانشجویان در شیلی به داشتن مسئولیتهای بزرگ‌تر اذعان دارند. مقامات دولتی نیز بر موضوع پیشگیری و بازگشت ایمن دانشجویان به دانشگاه به‌عنوان مسئولیت اجتماعی خود تأکید کرده‌اند.

از سویی بن سعید و ابراهیمی[2] (۲۰۲۰) در مطالعاتی نشان دادند که حرکت کشورهای حوزه خلیج‌فارس به دلیل دسترسی به شبکه‌های اینترنت پرسرعت و ابزارهای دیجیتالی و برنامه‌ریزی قبلی در تبدیل‌شدن به آموزش الکترونیک هوشمند، نسبتا سهل و آسان بوده است. در سایه برخورداری از منابع مالی هنگفت، نهادهای آموزشی کشورهای حوزه خلیج‌فارس در به‌کارگیری منافع حاصله از زیرساخت‌های فنی و آموزش آنلاین در وضعیت بهتری نسبت به دیگر کشورهای منطقه قرار دارند. این برتری این فرصت را در اختیار آنها قرار داده تا پاسخ بهتر و اثرگذارتری در برابر بحرانهای آموزشی دوران پاندمی کرونا داشته باشند (سالمن،۲۰۲۰). اما در کشورهای کمتر برخوردار منطقه مانند مراکش و مصر مقامات آموزشی بیشتر از کانالهای تلویزیونی برای پخش برنامه‌های درسی استفاده کرده‌اند؛ چراکه

1. Gonzalez
2. Bensaid and Ebrahimi

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

بسیاری از دانشجویان آنها به دوره‌های آموزشی آنلاین دسترسی نداشته‌اند (الفنار[1]، ۲۰۲۰).

یکی از تجارب جهانی مطرح‌شده برای پاسخگویی در قبال مسئولیت اجتماعی دانشگاه و مؤسسات آموزش عالی در مقابل کرونا، مدل طراحی‌شده توسط اندیشکده مکنزی بوده است (لنیس و همکاران[2]،۲۰۲۰). براین اساس، گامهای پیشنهادی عبارتند از: الف) ایجاد سازوکار شناسایی تغییرات. ب) تصمیم‌گیری (در برابر تغییرات باید چه اقداماتی انجام داد)؛ ج) طراحی (جدول زمانی دانشگاه متناسب با تغییرات). د) ارائه راه‌حلها. مدل پیشنهادی اندیشکده مکنزی برای طراحی نظام راهبردی دانشگاهها در شرایط شیوع کرونا است. کارآمدی این مدل بر مشارکت‌پذیری ذی‌نفعان دانشگاهی در نظام، شناسایی تغییرات و مسئولیت‌پذیری آنها برای پاسخگویی به مشکلات است. عموم اولویتهای کاری تعیین‌شده در هر گام، بر فهم اقتضائات و اولویتهای کاری دانشگاه مبتنی است.

جورجیو ماربنونی و همکاران[3] (۲۰۲۰) در مطالعه خود نسبت به خطر بروز نابرابری شدید بین دانشگاهها (بر اساس نتایج تحقیقات جهانی انجمن بین‌المللی دانشگاهها) هشدار داده‌اند. این مقاله استدلال می‌کند که شکل‌گیری یک جهان بهتر پس از ویروس کرونا، به دانشگاههای مدنی نیازمند است که در تولید دانش و آموزشهای اخلاقی برای جوامع دموکراتیک بتوانند عادلانه و پایدار نقش ایفا کنند.

به‌این‌ترتیب، دانشگاهها در شرایط بحرانی جامعه می‌توانند به‌صورت تخصصی و با کمک رسانه‌ها و دیگر نهادها، بشتابند تا صدای جامعه علمی و عمومی را به هم نزدیک کنند. دانشگاه باید فراتر از ساختارهای رسمی و اداری و با تمام وجود وارد این میدان شود؛ ظرفیتهای تاریخی و نهفته خود را بازسازی کند و سهم وجودی خود را برای حل این بحران و کاهش درد جامعه ایفا کند. البته نقش نهادینه‌شده دانشگاه به‌مثابه محل تولید و

1. Al-Fanar
2. Lenis
3. Giorgio

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

پردازش علم، مخزن دانش بشری و پالایش گفتار جاری در جامعه و نیز مشاوره دولت در سیاست‌گذاری و اجرا، هنوز به قوت خود باقی است (هاشمی،۲۰۲۰).

به‌هرحال در شرایط بحرانی، همه نهادها باید علاوه بر نقشهای سنتی، رسالتهایی جدید را هم بر عهده گیرند، دانشگاه نیز باید به‌عنوان نهاد واسط علم، فرهنگ و جامعه به ایفای نقشهای جدید بپردازد. با توجه با نتایج مطالعات، شرایط بحرانی، فرصتهای جدیدی برای خودآگاهی و حرکت دانشگاه به وجود می‌آورد که باید به‌موقع به کار گرفته شوند و بحرانهایی از جنس پاندمی، با وجود همه تهدیدها، می‌توانند برای میدان‌داری مؤثرتر دانشگاه، فرصت‌آفرین نیز باشند.

آموزش عالی ایران نیز در مقابل این بحران جهانی اقدامات متعددی را سامان داد. وزارت علوم راهبرد «تبدیل‌کردن تهدید کرونایی به فرصت روی‌آوردن به روشهای نوین آموزشی» را برای دستیابی به اهداف زیر برگزید:

جلوگیری از وقفه تحصیلی برای جوانان کشور، بهره‌مندی دانشگاهها از مزایای شیوه‌های نوین آموزش الکترونیک و افزایش توان و آمادگی مراکز آموزش عالی در مواجهه با بحرانهای مشابه.

با اتخاذ این راهبردها به‌منظور ممانعت از تعطیلی جریان آموزش و پژوهش در کشور، چند محور فعالیت زیر در دستور کار قرار گرفت (معاونت آموزشی وزارت علوم،۲۰۲۰):

الف) زمینه‌سازی اجرا و آموزشهای الکترونیکی

ب) بازنگری در مقررات آموزشی و تفویض اختیار به دانشگاهها

ج) آموزش، ترویج و فرهنگ‌سازی: ازجمله تهیه جزوات آموزش درباره یادگیری الکترونیکی

د)–صدور بخشنامه به دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی ازجمله: تأکید بر پیروی از سیاستهای وزارت بهداشت؛ صدور بخشنامه به دانشگاهها برای توجه به آموزشهای

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

غیرحضوری با محوریت آموزشهای الکترونیکی؛ پیگیری برای تقویت زیرساختها؛ ارائه تسهیلات مالی به دانشجویان در پرداخت شهریه... (معاونت آموزشی وزارت علوم،۲۰۲۰. (

بنا به آمار سازمان امور دانشجویان وزارت علوم تا تاریخ انجام این مطالعه جمع فوتیهای دانشجویان در سطح کشوری در اثر ابتلا به ویروس کووید- ۱۹، ۲۷ نفر و جمع مبتلایان ۱۰۸۰۳ نفر است. در دانشگاه آزاد اسلامی نیز جمع فوتیها ٦ نفر و جمع مبتلایان ٦۰۸ نفر گزارش شده است. ازجمله اقدامات حمایتی سازمان امور دانشجویی در ایام کرونا: پرداخت وام ضروری به دانشجویان و تعویق مدت بازپرداخت اقساط دانش‌آموختگان...بوده است (سازمان امور دانشجویی،۲۰۲۱).

شکاف موجود بین ایده‌ها و ابتکارات آموزش عالی جهان برای ایفای مسئولیت اجتماعی و اقدامات نازل ایران مسئله اصلی ماست. آیا می‌توان از این ایده‌ها یک چارچوب مفهومی جامع‌تر ساخت؟ بنا بر اهمیت مسئله در این وضعیت بحرانی پرداختن به نقش مسئولیت اجتماعی دانشگاهها و مؤسسات آموزشی کشور برای مقابله با ویروس کرونا در پژوهش حاضر مورد تأکید قرار گرفت؛ بنابراین هدف اصلی این پژوهش از فراترکیب پژوهشهای انجام‌شده در حوزه نقش مسئولیت اجتماعی دانشگاه برای مواجهه با بحران ویروس کرونا پاسخگویی به این پرسشها است:

مهم‌ترین مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه برای مقابله با کرونا چست؟

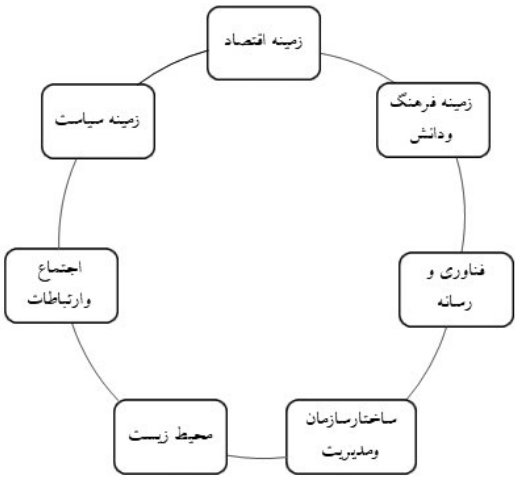
مدل مفهومی مسئولیت اجتماعی دانشگاه برای مقابله با کرونا چگونه است؟

مدل نظری اولیه متکی بر ادبیات و مطالعات پیشین (به‌ویژه توسعه مدل اندیشکده مکنزی) و تجارب نگارندگان در هفت بعد مختلف بوده است که در شمای زیر مشاهده می‌شود:

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

شکل (۱) مدل نظری تحقیق مبنی بر ابعاد مسئولیت اجتماعی دانشگاه در شرایط کووید-۱۹

روش

این پژوهش ازلحاظ هدف کاربردی بوده و با روش فراترکیب انجام شده است. فراترکیب نوعی مطالعه کیفی است که اطلاعات و یافته‌های استخراج‌شده از مطالعات کیفی دیگر با موضوع مرتبط و مشابه را بررسی می‌کند. درنتیجه نمونه موردنظر برای فراترکیب از مطالعات کیفی منتخب و بر اساس ارتباط آنها با سؤال پژوهش تشکیل می‌شود. فراترکیب مرور یکپارچه ادبیات کیفی موضوع موردنیاز و تحلیل داده ثانویه و داده اصلی از مطالعات منتخب نیست بلکه تحلیل و تفسیر یافته‌های این مطالعات برای فهم عمیق است (بنچ و دی[1]،۲۰۱۰)؛ بنابراین در این پژوهش منظور از فراترکیب، تحلیل منابع منتشرشده (شامل مقاله، کتاب و گزارشهای

1. Bench and Dey

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

رسمی دولتی) در حوزه مسئولیت اجتماعی آموزش عالی و بحران کرونا است. در این پژوهش ابتدا از روش مطالعه اسنادی و تحلیل محتوا استفاده شده است. در روش اسنادی برای نگارش ادبیات تحقیق از ابزار یادداشت‌برداری از منابع منتشرشده درزمینه مسئولیت اجتماعی دانشگاه در مقابله با کرونا استفاده شده است. در ادامه با رویکرد فراترکیب با تحلیل و بررسی آثار و مطالعات صاحبنظران این حوزه به دسته‌بندی ایده‌ها و نظرات آنها و ارائه مدل مفهومی جدیدی از مسئله و ابعاد و مؤلفه‌های آن در پژوهش حاضر پرداخته شده است. برای استخراج مفاهیم و مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه در مواجهه با بحران کرونا در این پژوهش از روش هفت مرحله‌ای سندلوسکی و باروسو (۲۰۰۷) شامل: -۱ تنظیم پرسش پژوهش، -۲بررسی نظام‌مند متون، -۳ جستجو و انتخاب منابع مناسب، -٤ استخراج اطلاعات منابع، -۵تجزیه‌وتحلیل و ترکیب یافته‌ها، -٦کنترل کیفیت و -۷ارائه یافته‌ها، استفاده شده است.

برای ارزیابی دقیق تحقیقات انجام شده برای استفاده در فراترکیب، مشخص‌بودن معیارهای ورودی و تناسب آنها بسیار اهمیت دارد (کوپیر[1]،۲۰۱٦). در این زمینه ازجمله معیارهایی که موردتوجه قرارمی گیرد شامل توسعه ابزاری برای تعیین شباهتهای مطالعات با استفاده از پارامترهای مقایسه مانند اهداف تحقیقاتی اعلام شده، سؤال پژوهش، روشهای جمع‌آوری داده‌ها و انواع یافته‌ها است.

دیگر معیارهای موردنظر در انتخاب منابع عبارت بودند از: انطباق دقیق اثر با موضوع مطالعه حاضر، توجه به اعتبار ژورنال، شناخت نویسندگان و سوابق پژوهشی آنان، تاریخ انتشار و میزان ارجاعاتی که به مقاله یا کتاب شده بود. بر این اساس گزارشهای خبری-تحلیلی دانشگاهها و مقالات کنفرانسی و... از فرآیند انتخاب آثار حذف شدند.

برای تضمین کیفی تحقیق به‌ویژه در بخش کدگذاری مضامین نیز از روش بازبینی همکاران استفاده شد.

1. Cooper

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

مراحل و گامهای اجرایی این تحقیق به این شرح بودند:

مرحله اول: تنظیم پرسش پژوهش. در این مرحله از فراترکیب، پرسشها بر اساس داده‌های جدول (۱) تعیین و با پاسخگویی به آنها محدوده کار مشخص شد. در این مرحله به چیستی مسئله که هدفش تعیین و شناسایی مؤلفه‌ها و مفاهیم «مسئولیت اجتماعی دانشگاه در مقابله با کرونا» است، تمرکز شده بود؛ به این معنی فقط منابعی برای تحلیل انتخاب شدند که درباره مسئله حاضر بحث کرده باشند. سپس به جستجوی منابع منتشرشده در این زمینه از زمان شیوع ویروس کرونا اوایل ۲۰۲۰ میلادی و اوایل فروردین‌ماه ۱۳۹۹ شمسی تا زمان انجام پژوهش در پایگاههای اطلاعاتی، مجله‌ها و سایتهای مختلف و درنهایت به چگونگی انتخاب روشها و معیارهای تحلیل، دسته‌بندی و مقوله‌بندی مفاهیم موردمطالعه پرداخته شده است.

جدول (۱) پرسشهای مرحله اول فراترکیب

پارامتر	پرسشها
چیستی کار	تعیین و شناسایی مؤلفه‌ها مفاهیم مسئولیت اجتماعی دانشگاه در مقابله با کرونا در آثار منتشرشده
جامعه موردمطالعه	منابع معتبر و جدید (کتاب، مقاله و بخشی از گزارشهای تحقیقی) منتشرشده درزمینه مسئولیت اجتماعی آموزش عالی و بحران کرونا
بازه موردمطالعه	آثار منتشرشده درزمینه مسئله حاضر در اوایل سال ۲۰۲۰ میلادی و اوایل سال ۱۳۹۹ شمسی تا زمان انجام پژوهش
چگونگی روش	روشها و معیارهای انتخاب منابع، بررسی موضوعی منابع، یادداشت‌برداری، تحلیل، دسته‌بندی، مقوله‌بندی مفاهیم موردمطالعه

مرحله دوم: بررسی نظام‌مند متون. در این پژوهش برای جستجوی منابع موردنظر از کلیدواژه‌های (مسئولیت اجتماعی دانشگاه، مسئولیت اجتماعی، ویروس کرونا، آموزش عالی و مقابله با کرونا)، از پایگاههای اطلاعاتی خارجی و داخلی مختلف (مانند سایت مجلات دانشگاهی و آثار علمی مؤسسات پژوهشی داخلی (مانند پژوهشکده مطالعات فرهنگی و

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

اجتماعی و مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی)، سایت جهاد دانشگاهی، گوگل اسکولار، ساینس دایرکت و اسکوپوس و آمازون و غیره) استفاده شد.

مرحله سوم: جستجو و انتخاب منابع مناسب. در این مرحله منابع مندرج در جدول شماره (۲) به‌عنوان آثار انتخاب شد. بدین معنی که منابع موردنظر بر اساس مؤلفه‌های (عنوان، چکیده، محتوا و روش‌شناسی) مورداستفاده قرار گرفتند و برای دستیابی به منابع نهایی از چهار معیار جامعه آماری، جمع‌آوری داده و طرح تحقیق و نتایج استفاده شد که درنهایت از ۲۱ منبع (٦ منبع خارجی و ۱۵ منبع داخلی) بوده است.

جدول (۲) انتخاب منابع مناسب برای تحلیل فراترکیب

کدهای اختصاصی	منابع	تاریخ
۱	جستارهایی در آموزش عالی، علم و بحران کرونا در ایران	۱۳۹۹
۲	همه‌گیری ویروس کرونا و مسئولیت اجتماعی دانشگاه	۱۳۹۹
۳	The impact of the coronavirus on global higher education	۲۰۲۰
٤	شیوع کرونا و تجارب جهانی اداره مؤسسات آموزشی	۱۳۹۹
٥	The International Association of Universities The Global Voice of Higher Education	۲۰۲۰
٦	The Impact of University Social Responsibility towards Producing Good Citizenship:	۲۰۱۸
۷	Coping with covid19-: Higher education in the GCC countries	۲۰۲۰
۸	پاندمی، مردم و روایت (ترجمه‌شده،۱۳۹۹)	۲۰۲۰
۹	نحوه مواجهه نظام آموزش عالی کشورهای منطقه با بحران کرونا (ترجمه‌شده،۱۳۹۹)	۲۰۲۰
۱۰	کرونا و درس آموخته‌های سیاستی برای آموزش عالی	۱۳۹۹

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

کدهای اختصاصی	منابع	تاریخ
۱۱	آینده‌پژوهی تأثیرات بحران کووید۱۹- بر آموزش عالی	۱۳۹۹
۱۲	فهم واقعیات و پیامدهای اجتماعی بحران کووید۱۹- بر مبنای نظریه سیستمهای اجتماعی نیکلاس لومان	۱۳۹۹
۱۳	درس و تکلیف کرونا برای دانشگاهیان و مسئولیت اجتماعی دانشگاه برای آینده	۱۳۹۹
۱٤	آموزش عالی و دانشگاه در جهانی کرونا زده، چه فضیلتهای تازه‌ای تولید می‌کند	۱۳۹۹
۱۵	آموزش عالی ایران و کرونا؛ یک گام به جلو	۱۳۹۹
۱٦	بحرانی فرصت ساز (تحلیل مواجهه دانشگاه با بحران کرونا در ایران).	۱۳۹۹
۱۷	تمایز سازمان دانشگاه، فرصتی برای رهبران و اداره آن در زمان بحران	۱۳۹۹
۱۸	شیوع ویروس کرونا و دیده‌بانی تغییرات جهانی آموزش عالی	۱۳۹۹
۱۹	اقدامات معاونت آموزشی وزارت علوم در رویارویی با کرونا	۱۳۹۹
۲۰	اقدامات سازمان امور دانشجویان در ایام کرونا	۱٤۰۰
۲۱	درسهای سنجش نظام آموزش عالی در تجربه کرونا	۱۳۹۹

مرحله چهارم: استخراج نتایج. در این مرحله به گردآوری اطلاعات از منابع انتخاب‌شده در جدول (۲)، بر اساس مشخصات نویسندگان، سال انتشار، نوع منبع، مؤلفه‌های مرتبط با موضوع مسئولیت اجتماعی دانشگاه در مقابله با بحران کرونا و مشخصات روش‌شناختی (روش پژوهش، ابزار پژوهش و جامعه آماری) پرداخته شد. بر اساس یافته‌های جدول شماره (۲)، ۲۱ منبع برای فراترکیب نهایی انتخاب شدند که بیشترین تعداد مورداستفاده از منابع به ترتیب کدها (۸،۷،٦،۵،٤،۳،۲،۱،۹،۱۰،۱۱،۱۲،۱۳،۱٤،۱۵،۱٦،۱۷،۱۸،۱۹،۲۰) بوده است. سالهای انتشار منابع هم به دلیل زمان شروع اپیدمی کرونا سال ۲۰۲۰ میلادی و ۱۳۹۹ شمسی است. به‌طورکلی، روش مورداستفاده در پژوهشها کیفی بوده و از منابع داخلی و

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

خارجی استفاده شده است که در میان منبع ذکرشده، کد شماره (۱) به دلیل مشتمل‌بودن بر مجموعه مقالات منتشرشده توسط متخصصان آموزش عالی کشور در این کتاب، بیشترین تأثیر را در استخراج مؤلفه‌های مؤثر بر مسئله حاضر داشته است.

مرحله پنجم: تجزیه‌وتحلیل و ترکیب یافته‌ها. در این مرحله بعد از استخراج مقوله اصلی از منابع انتخاب‌شده در جدول شماره (۲)، به استخراج و کدگذاری مقوله‌های اصلی از منابع انتخاب شده و بیان فراوانی مؤلفه‌ها مطابق جدول شماره ۳ پرداخته شد.

جدول (۳) کدگذاری مقوله‌های اصلی

ردیف	مقوله	منبع	فراوانی
۱	شناسایی تغییرات در حوزه اقتصاد، فرهنگ، سیاست و...	۱،٤،۷،۳،۹،۱۳،۱٦،۱۷	۸
۲	افزایش دانش اجتماعی	۱،۲،٤،۵،۷،۱۱،۹	۱۷
۳	استقرار مدیریت بحران	۱،۵،۱٤،۹،۷،۱۲،۱۸	۹
٤	ایجاد ساختار انعطاف‌پذیر	۱،۲،۳،٤،٦،۷،۱۰،۱۹	۱٦
۵	داشتن الگوی ارتباط	۱۵،۲۱،۱۲،۱،۳،٤،٦،۸،۱۳	۱۰
٦	ارائه راهکار مقتضی برای تعامل	۱۵،۱۳،۳،٤،۵،٦،۷،۸	۱۸

بر اساس داده‌های جدول شماره (۳)، مقوله‌های اصلی شامل شناسایی تغییرات، افزایش دانش اجتماعی، استقرار مدیریت بحران، ساختار انعطاف‌پذیر، داشتن الگوی ارتباطی مؤثر و ارائه راهکار است. ازجمله دلیل انتخاب این مقوله‌ها بسامد و تأکید محققان در منابع متعدد بوده است. برای تمامی عوامل اصلی استخراج‌شده از منابع مرتبط با مسئولیت اجتماعی دانشگاه در مقابل بحران کرونا، یک کد در نظر گرفته شد و مقوله‌های اصلی از منابع انتخاب‌شده برای فراترکیب به‌صورت شفاف و جداگانه شناسایی و استخراج شدند تا زمینه

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

تفسیر یکپارچه و جدیدی از یافته‌ها در مراحل بعدی فراهم شود.

مرحله ششم: کنترل کیفیت کدهای استخراجی. در این مرحله به کنترل کیفیت، روایی و پایایی کدهای استخراج‌شده پرداخته شده است. برای بررسی روایی از ابراز گلین[1] استفاده شد و برای به دست آوردن پایایی، پژوهشگر ابتدا منابع انتخاب‌شده برای فراترکیب را به همراه کدهای اولیه استخراج‌شده در اختیار ٦ نفر از متخصصان حوزه آموزش عالی که مقاله یا تألیفاتی درزمینه مسئولیت اجتماعی دانشگاه داشتند، قرار داد که آنان نیز بعد از بررسی لازم در مورد مؤلفه‌های اصلی اتفاق‌نظر داشتند. درنتیجه می‌توان گفت که روش مورداستفاده برای استخراج کدها از پایایی مناسبی برخوردار بوده است.

یافته‌ها

در این قسمت، با استفاده از کدهای استخراج‌شده در مراحل قبلی، به ارائه یافته‌ها در قالب مفاهیم پرداخته شده است. کدهای اولیه ذیل یک مفهوم مشابه دسته‌بندی شدند و سپس مفاهیم نیز در مقوله‌های کلی‌تر قرار گرفتند. به‌طورکلی ۷۵ کد از منابع موردمطالعه استخراج شد که این کدها در ۱۱ مفهوم و ٦ مقوله اصلی قرار گرفتند که اطلاعات آنها در جدول شماره (٤) آمده است.

۱ . با استفاده از ابزار گلین یا روش CASP می‌توان میزان اعتبار نتایج حاصل از تحلیل را موردسنجش قرار داد. روشهای مختلف دیگری نیز برای ارزیابی روایی و پایایی تحقیق کیفی نیز وجود دارد که در حوزه فراترکیب قابل‌استفاده است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

جدول (٤) مقوله‌ها، مضامین و کدهای اصلی

مضمون فراگیر	مضامین محوری	کدهای باز/اولیه	کدهای اختصاصی
شناسایی تغییرات (۱)	اقتصادی (۱)	افزایش هزینه‌های مقابله با کرونا، کاهش منابع اقتصادی دولتها، کاهش صادرات نفت، کمبود منابع مالی دانشگاهها، کاهش تجارت جهانی، از دست دادن مشاغل موقت، ناممکن شدن تأمین مخارج زندگی در اقشار آسیب‌پذیر،	۱۰،۵،۷،۳،۱٤
	اجتماعی (۲)	گسترش شبکه‌های اجتماعی علمی، افزایش روحیه همکاری، کمک به اقشار کم‌درآمد و آسیب‌پذیر جامعه، ایجاد همدلی میان مردم، منزوی‌شدن افراد جامعه و دانشجویان در منزل به علت طولانی‌شدن تعطیلات و قرنطینه، افزایش خشونتهای خانوادگی	۱،۲،۷،۳،۱۷
	سیاسی (۳)	تغییر شیوه حکمرانی، ارائه دستورالعملهای متمرکز و غیرمتمرکز بنا به تغییر وضعیت کرونا، تعیین پروتکلهای بهداشتی در مراکز دولتی، بی‌ثباتی در برنامه‌ها، مطالبات فوری مردم و دانشجویان	۸،۹،٦،۵
	فرهنگی (٤)	اهمیت رسانه، مسئولیت‌پذیری و روحیه تعاون، ایجاد همدلی میان نهادهای دولتی و مردمی در بحران کرونا، حمایت از اقشار کم‌درآمد، ایجاد اعتماد متقابل، پشتیبانی خیرین از مراکز بهداشتی و افراد نیازمند	۱۲،۱۰،۷،۱۸،۹
	فناوری (۵)	توسعه دورکاری در کارکنان و اعضای هیئت‌علمی، آموزشهای الکترونیکی در آموزش عالی (دورآموزی)، فراهم‌کردن امکانات لازم برای استفاده از فضای مجازی و دوره‌های آنلاین، یادگیری ترکیبی، توسعه کسب‌وکارهای فناورانه، شبکه‌سازی با هدف گسترش تعاملات، بومی‌سازی تکنولوژی	۱،٤،۸،۱٤،۱٦
		رسانه‌های جمعی: استفاده مجازی از کتاب و مقالات مراکز علمی در سطح ملی و بین‌المللی، ویدئوکنفرانسها، استفاده از شبکه‌های اجتماعی	،۱،۳،۷
	زیست‌محیطی (٦)	کاهش مصرف سوختهای فسیلی (نفت و گاز)، کاهش مسافرتها، آغاز نفس کشیدن محیط‌زیست، خلوت شدن خیابانها و کاهش آلودگی	٦،۲،۱۱،۱۷

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

مضمون فراگیر	مضامین محوری	کدهای باز/اولیه	کدهای اختصاصی
افزایش دانش اجتماعی (سلامت و...)(۲)	توسعه دانش (۱)	افزایش آگاهی جامعه، توسعه دانش پزشکی و سلامتی، بهبود درک و فهم عامه از بحران کرونا، بهبود اخلاق اجتماعی و شهروندی، اطلاع‌رسانی رعایت بهداشت فردی و عمومی، آموزش مسائل بهداشتی از طریق رسانه‌ها، توانمندسازی نیروی انسانی، استفاده از تجارب جهانی در مواجهه با بحران کرونا، توزیع محتوای آموزشی در جامعه، توسعه مباحث میان‌رشته‌ای، گسترش همکاریهای علمی بین‌المللی	۱،۲،۵،۷،۸،۱۶،۲۱
استقرار مدیریت بحران (۳)	مدیریت (۲)	ایجاد مدیریت بحران و خطر، فراهم‌کردن امکانات لازم، برقراری نظم و ترتیب و امنیت در جامعه، توسعه مشارکت‌پذیری و تصمیم‌گیری گروهی، توجه به مدیریت مسئولانه در مقابله با بحران	۱۰،۹،۱۲،۱۵،۱۱
ایجاد ساختار انعطاف‌پذیر (٤)	انعطاف‌پذیری (۳)	انعطاف‌پذیری در ساختار حاکم، توانایی سازگاری با محیط، تغییر و تحولات مداوم، تمرکززدایی، کاهش کنترل (به‌منظور افزایش سازگاری)، پاسخگویی متناسب با نیاز محیط	۳،۱۷،٦،۸،۱۱
داشتن الگوی ارتباطی مؤثر (۵)	توسعه ارتباطات (٤)	راه‌اندازی گفتگوی عمومی (میان دانشگاه و جامعه)، توسعه تعامل با جامعه (با توجه به بافت فرهنگی و اجتماعی حاکم)، پذیرش تفاوتهای فرهنگی، همکاری و اجماع نظر با جامعه محلی، توسعه تعاملات سازنده در سطوح ملی و بین‌المللی، توجه به شیوه‌های ارتباط با مردم	۱٦،۱۰،۵،۲،۱۳
ارائه راهکار مقتضی (٦)	راهکارهای مؤثر برای حل بحران (۱)	درگیرشدن در حل مسائل جامعه، تلاش برای حل بحران حاکم، بررسی تخصصی مسئله با هدف ارائه راهکار، ایجاد کارگروههای تخصصی برای حل بحران، همفکری با ذی‌نفعان، ارائه راهکار مقتضی به شکلی منعطف و متناسب با بازخوردهای محیط	۸،٦،۹،٤،۱۸،۱۵،۱۲

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

بر اساس یافته‌های جدول شماره (٤)، مؤلفه‌های اصلی مدل مسئولیت اجتماعی دانشگاه در مقابله با کرونا عبارتند از:

مؤلفه اول: شناسایی تغییرات

بر اساس اطلاعات منتشرشده در خصوص مسئولیت اجتماعی دانشگاهها در بحران پاندمی کرونا در کشور، تغییرات به وجود آمده و نوظهور را می‌توان در حوزه‌هایی ازجمله اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، فناورانه و زیست‌محیطی موردتوجه قرار داد:

اقتصادی: تردیدی نیست که هزینه‌های سرسام‌آور مقابله با بیماری کرونا برای همه کشورها مشکل کمبود منابع مالی بخش آموزش عالی و تحقیقات را به دنبال دارد. بدین ترتیب، کمبود منابع دانشگاهها را با مشکلات زیادی مواجه می‌کند. به‌طور طبیعی، دانشگاهها به‌سوی افزایش بهره‌وری و استفاده بهینه از منابع روی خواهند آورد و سیاستهای مالی انقباضی را در پیش خواهند گرفت (ذاکرصالحی،۲۰۲۰). در این میان میدان‌دادن به جسارتها و نوآوریهای دانشمندان و دانشگاهیان برای کارآفرینی و خلق ایده و ثروت، دستاورد مثبتی خواهد بود. همانطوریکه بسیاری از شرکتهای دانش‌بنیان در کشور ما در راستای عمل به مسئولیت اجتماعی خود از زمان شیوع کرونا با ایده‌های جدید شروع به تولید دستگاههای ضدعفونی‌کننده، آمپول، دارو و ونتیلاتور و... کردند و با افزایش تولیدات توانستند فرصت مناسبی برای اعتمادسازی میان دانشگاه و جامعه، ارزش‌آفرینی و تولید ثروت خلق کنند.

ازجمله پیامدها و چالشهای مالی دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی ناشی از شرایط کرونا می‌توان به کاهش شدید درآمدهای ناشی از جذب دانشجویان، کاهش درآمدهای حاصل از موقوفات و هدایا از جانب شهروندان، خیرین و دانش‌آموختگان، کاهش منابع دولتی، کاهش ملموس در سایر منابع درآمدی ازجمله برگزاری همایش و همکاریهای پژوهشی اشاره کرد.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

سیاسی: دیدگاههای سیاسی غالب و مسلط، ثبات و بی‌ثباتی سیاسی، قانونمندی، تعیین ضوابط و سیاستها از سوی نهادهای بالادستی، عملکرد نظام حکمرانی، جایگاه و نقش بازیگران و گروههای غیردولتی (اجتماعات مردم‌نهاد) از مواردی هست که در این شرایط کرونایی دچار تحولاتی شدند (توکل،۲۰۲۰). مطالبات فوری مردم از دولت برای کنترل بحران و تأمین سلامت و شفافیت در پاسخگویی ماهیت سیاسی پیدا کرده و اقتدار دولت را با چالش مواجه می‌کند.

سازوکار فرهنگی: بحران همه‌گیری کرونا طبیعتا به تغییرات فرهنگی و جابه‌جایی نظام ارزشی در جامعه می‌انجامد. تعمیق هویت اجتماعی دانشگاه، منوط به ورود دانشگاهیان و کمک آنها به بازسازی سبک زندگی انسان‌گرایانه با اولویت مصالح جمعی است. در غیر این صورت پس‌افتادگی و انزوای نهاد دانشگاه گریزناپذیر است. دانشگاهیان نباید فراموش کنند که گروه مرجع‌اند و هرچند که منابع اقتصادی و سیاسی چندانی در دست ندارند اما به‌عنوان منبع فرهنگی می‌توانند مشارکت و نفوذی منحصربه‌فرد داشته باشند (ذاکرصالحی،۲۰۲۰).

اکنون دانشگاههای علوم پزشکی با توانایی مالی بسیار اندک اما با نیروی انسانی توانمند رهبری مقابله با ویروس کرونا را در دست دارند (ذاکرصالحی،۲۰۲۰). یکی دیگر از نقشهای مهم دانشگاه حمایت از اقشار کم‌درآمد و آسیب‌پذیر و کسانیکه به علت بحران حاکم شغل خودشان را از دست دادند، است. همانطوریکه در بعضی دانشگاههای کشور به‌موجب عمل به مسئولیت اجتماعی خود و ایجاد همدلی، بسته‌های حمایتی به طبقات پایین جامعه تهیه کردند. در اکثر مناطق کشور نیز، از اوایل شیوع کرونا با برگزاری رزمایش همدلی و خیزش کمکهای مردمی، حرکتی بزرگی برای حمایت افراد نیازمند جامعه و رواج فرهنگ تعاون انجام گرفت.

شرایط اجتماعی: با شیوع بحران کرونا سبکهای زندگی (از قبیل اوقات فراغت، الگوهای زندگی خانوادگی)، تعاملات اجتماعی، همبستگی و عدالت اجتماعی دچار تحولاتی شدند.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

به علت تعطیلات طولانی و فاصله‌گذاری اجتماعی به‌منظور کاهش شیوع کرونا بسیاری از افراد دچار افسردگی و انزواطلبی شدند و پرخاشگری در خانواده‌ها بیشتر شده است و... (انجمن دانشگاههای هند،۲۰۲۰). دانشگاه به‌عنوان یک نهاد اجتماعی در شرایط بحرانی باید نسبت به جامعه خود پاسخگو و متعهد باشد و با ارائه الگوی سبک زندگی سالم در شرایط کرونایی و تشویق مردم به مراعات هنجارهای سلامت و خلق هنجارهای مناسب این شرایط، تحمل این موقعیت را برای مردم امکان‌پذیر کند.

تغییرات زیست‌محیطی: نفس پاندمی یک آلودگی محیطی است. از سویی براثر کرونا تغییراتی در محیط‌زیست ایجاد شده که علاوه بر اینکه شاهد کاهش واردات و صادرات نفت و دیگر سوختهای فسیلی هستیم، می‌توان شاهد یک «حرکت سبز» نیز بود. چین که یکی از آلوده‌کننده‌ترین کشورهای محیط زیستی است خبر از کاهش منواکسیدکربن معلق در هوا در این کشور داد. تأثیر کروناویروس در سراسر جهان گسترش یافته و مسافرت و فعالیت اقتصادی گسترده را محدود کرده است. پیش‌بینیهای قاطع پزشکی درزمینه مهار کرونا ویروس وجود ندارد؛ چراکه این مسئله همچنان جریان دارد و نوعی عدم اطمینان نسبت به مهار کامل ویروس را ایجاد کرده است.

فناوری: ناظر بر موضوعاتی همچون پیشرفتهای فناوری، دسترسی به فناوری، مسائل و چالشهای فناروی (از قبیل امنیت) است. در این رابطه دانشگاه با به‌کارگیری فناوری از طریق (دورکاری و دورآموزی، آموزش آنلاین و بومی‌سازی تکنولوژی) می‌تواند زمینه لازم را برای تسهیل خدمات به ذی‌نفعان فراهم کند.

دورکاری و دورآموزی: با شیوع کرونا دانشگاه و مؤسسات آموزش عالی شرایط جدیدی از آموزش و پژوهش را تجربه می‌کنند. استادان دانشگاه خانه‌نشین شده و با برگزاری کلاس مجازی به آموزش دانشجویان می‌پردازند. دانشجویان نیز با خانه‌نشینی نوع جدیدی از آموزش را تجربه می‌کنند. دانشگاهها وارد مرحله جدیدی از نهضت یاددهی-یادگیری از

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

راه دور در آموزش عالی ایران شده‌اند. با وجود ضعفهای زیرساختی در فناوریهای آموزش مجازی، فرصت آموزش آنلاین به اساتید دانشگاه امکان نوآوری را فراهم کرده و همواره به دنبال ایجاد خلاقیت در نحوه آموزش مؤثر و افزایش تعامل با دانشجویان هستند. بنا به اظهارات ذاکرصالحی (۲۰۲۰)، فضاهای الکترونیکی مهیاشده توسط دانشگاهها حتی در ۱۳ دانشگاه برتر کشور با مشکلات زیرساختی مواجه است. وی در این رابطه سه سناریو ممکن را برمی‌شمارد:۱) فعالیت حاشیه‌ای آموزش الکترونیک به‌عنوان یک اضطرار در شرایط موقت، ۲)شکل‌گیری یادگیری ترکیبی که در این شرایط می‌تواند سناریو مناسبی باشد، ۳) پیشرفت و توسعه به‌سوی دستیابی به آموزش مجازی کامل که سناریوی ایده آلی است.

براین اساس، توسعه آموزش آنلاین در دانشگاه فرصتی طلایی و منحصربه‌فرد برای مدیران دانشگاهی به‌منظور اطمینان از تکمیل زیر ساختها برای تسهیل در آموزش الکترونیکی دانشگاهی، اطلاع از کمبودها و ضعفهای زیربنایی را فراهم کرده، استادان و دانشجویان در فرایند یادگیری، استفاده از منابع و پایگاههای اطلاع‌رسانی، جلسات گروهی و همچنین جلسات دفاع از پایان‌نامه با آن مواجه شدند. این امکان دانشگاهیان را قادر می‌کند تا در زمانی نه‌چندان دور برای به‌کارگیری این نوع شیوه یاددهی–یادگیری در دانشگاهها، از آمادگی لازم برخوردار باشند (پایا،۲۰۲۰). از مزایای مهم فرصت جدید بهره‌مندی از فضای مجازی، ارتباط‌گیری و گسترش فعالیتهای دانشگاهی است؛ دانشجو و استاد فراتر از رشته و دانشگاه خود با هم‌قطارهای فکری‌شان ارتباط می‌گیرند و این اثرگذاری بیشتری خواهند داشت.

مؤلفه دوم: افزایش دانش اجتماعی

یکی از کارکردهای دانشگاهها ترویج علم در جامعه است، به شکلی که بتواند در خدمت رفاه و بروز رسانی افراد جامعه قرار گیرد. انتشار اطلاعات به زبان عامه افراد جامعه از مهم‌ترین تلاشهای اجتماعات جهان برای رویارویی مردم با بحران شیوع کرونا است (الکساندر

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

۲۰۲۰،) بهره‌مندی از ظرفیتهای شبکه‌های نوین اطلاعات و ارتباطات، تولید ویدیوها، راهنماها و اینفوگرافها ازجمله مصادیق این موضوع است. از مهم‌ترین اثربخشیهای آموزش عالی در گسترش دانش و فهم عامه در برابر کرونا و رعایت‌کردن مراقبتهای بهداشتی، حفظ سلامتی و مشارکت اجتماعی برای کنترل و کاهش خطرات ناشی از بیماری در جامعه است (روس ۲۰۲۰،) و از سوی دیگر ارائه طرحها و سیاستهای عملی برای کاستن از عوارض نامطلوب و...است. بنابراین، دانشگاهها با افزایش دانش اجتماعی در وضعیت بحرانی می‌توانند ضمن بازتعریف اهداف برای گسترش ارزش و مشارکت اجتماعی در جامعه، بستری برای بازاندیشی جمعی و دانش‌افزایی ایجاد کنند. همچنین، باید امکان تبادل منابع، ایده‌ها و تجربیات نوآورانه درزمینه‌های نوظهور آموزش عالی را ارتقاء دهند.

مؤلفه سوم: ایجاد ساختار انعطاف‌پذیر

از مسئولیتهای اجتماعی دانشگاه در ایام کرونا «انعطاف‌پذیری و توانایی سازگاری» با شرایط در حال تغییر است که می‌تواند کمک زیادی به مؤسسات آموزش عالی کند. دانشگاه می‌تواند با کاهش کنترل رسمی (یعنی افزایش انعطاف‌پذیری و سازگاری) اثربخشی و اثرگذاری خود را در شرایط بحرانی افزایش دهد. همچنین در این شرایط دانشگاه با تغییرات لازم در اهداف سازمانی، فرصتی دیگر را برای مدیران دانشگاهی برای هدایت مفید و اثربخشی در زمان بحران فراهم می‌کنند. از طرفی، ایجاد ساختار انعطاف‌پذیر امکان تصمیم‌گیری مشارکتی و اختیار عمل را با توجه به موقعیت زیست‌بوم به مسئولان دانشگاهها می‌دهد تا در مقابله با همچنین بحرانی به نحو احسن مدیریت کنند و متناسب با نیاز جامعه محلی پاسخگوی مسئولیت اجتماعی خود باشند. بنابراین در چنین شرایط بحرانی داشتن انعطاف‌پذیری توانایی مواجه با وضعیتهای متغیر را برای سیاستگذاران نظام آموزش عالی امکان‌پذیر می‌کند.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

مؤلفه چهارم: استقرار مدیریت بحران

ازجمله مهارتهای لازم برای دانشگاهها در مواجه با بحرانها به‌ویژه بحران کرونا، داشتن مهارت مدیریت خطر یا ریسک و مدیریت بحران به معنای توانایی تأثیرگذاری بر دیگران در شرایط خطرساز، به‌عنوان یک مهارت موردنیاز مدیران دانشگاهی است؛ زیرا، مدیران دانشگاه ملزم به داشتن آمادگی لازم برای غلبه بر خطرات، مهارت کاهش خطرات احتمالی و ایجاد محیط ایمن در دانشگاه هستند (نورشاهی،۲۰۲۰). در این وضعیت مهم مدیریت بحران می‌تواند با ایجاد نظم و ترتیب در شرایط ضروری و نیز مشارکت جمعی و همدلی، توجیه مردم از رویدادها برای اقدامات همسو با تصمیم ستاد بحران و بسیج همه منابع و امکانات موجود عمل کنند. در این خصوص، ازجمله اقدامات مهمی که در جهان انجام‌گرفته ایجاد هسته علمی (به‌منظور تولید واکسن یا دارو...) است که در کشور ما نیز دانشگاهها در عمل به مسئولیت اجتماعی خود با تلاش شرکتهای دانش‌بنیان و دیگر نهادها اقدامات مفیدی درزمینه تولید داروهای متعدد و محصولات بهداشتی برای کاهش عوارض کرونا انجام دادند. علاوه براین، دانشگاه می‌تواند نقش حمایتی و مکمل از ستاد مدیریت بحران کشور را داشته باشد، ازجمله آگاه‌سازی و ظرفیت‌سازی در کاهش آسیبهای بحران، کمک به ایجاد همدلی و پیوند عمومی، توجیه فشارهای قانونی مثلا در باب قرنطینه خانگی در بحران کرونا و... اشاره کرد (مهرجردی،۲۰۲۰).

مؤلفه پنجم: داشتن الگوی ارتباطی کارآمد و مؤثر

ازجمله راههای ارتباطی مؤثر، پیش‌گام شدن در به راه انداختن گفت‌وگوی عمومی در خصوص نحوه سازمان‌دهی بهینه برای تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری برای مواجهه با ابعاد مختلف چالش اپیدمی کرونا است (نورشاهی،۲۰۲۰). اجرای برنامه‌هایی برای حفظ سلامت همگانی در دانشگاهها مستلزم داشتن الگوهای ارتباطی کارآمد و مؤثر با ذی‌نفعان

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

است. دانشگاه می‌تواند با ایجاد همبستگی از طریق گفت‌وگوی جمعی با جامعه محلی زمینه مساعدی برای رعایت دستورالعملهای بهداشتی در این وضعیت کرونایی مهیا کند. با توجه به اینکه همکاری و اجماع نظر در شرایط کنونی یکی از راههای اساسی برون‌رفت از بحران به وجود آمده است (توکل،۲۰۲۰)؛ براین اساس، لازم است ذی‌نفعان آموزش عالی کشور مسئولانه با یکدیگر گفتگو کنند و نیز مدیران دانشگاهی باید زمینه تعامل با کنشگران دانشگاهی و اجتماعات محلی را ایجاد کنند تا از مطالبات آنها به‌خوبی آگاه شوند. در چنین شرایط بحرانی با ایجاد اجماع نظر و ارتباط مؤثر میان افراد جامعه، خدمات دانشگاهی از اعتبار مطلوبی برخوردار خواهد شد.

مؤلفه ششم: ارائه راهکارهای اثربخش برای مقابله با بحران کرونا

در این مرحله، دانشگاهها موظفند راهکارهایی را به شکل منظم و کارآمد ارائه دهند. این نکته بسیار ضروری است که ارائه راهکار اجرایی در شرایط کرونایی باید به شکلی منعطف و سازش‌پذیر باشد تا متناسب با بازخوردهایی که از بیرون دریافت می‌کند، واکنش نشان دهد (غفاری،۲۰۲۰).

براین اساس ایجاد کارگروهایی در حوزه‌های تعیین‌شده لازم است تا این کارگروهها متناسب با تخصصهای لازم در مواجهه با مشکلات راه‌حل ارائه کنند. مدیران دانشگاه باید مسئولیت هدایت و رهبری این کارگروهها را بر عهده داشته باشند تا منابع لازم را در اختیار آنان قرار دهند؛ بنابراین دانشگاه به‌عنوان نهاد گسترش علم در جامعه با مسئولیت اجتماعی خود می‌تواند با ارائه راه‌حلهای اثربخش از تبعات ناشی از بحران کرونا تا حدودی جلوگیری کند.

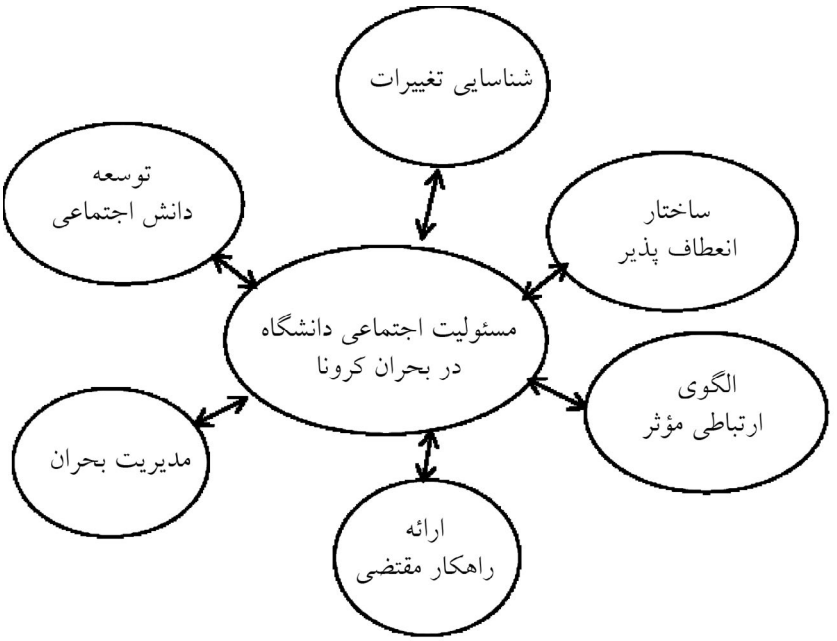
درنهایت پس از ارائه نتایج فراترکیب در جدول شماره (٤)، مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاهها در مقابله با کرونا در قالب مدل مفهومی زیر ارائه شده است شکل (۲).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

در مدل ارائه‌شده مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه که شامل شناسایی تغییرات (به لحاظ اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، فناوری و زیست‌محیطی)، افزایش دانش اجتماعی، استقرار مدیریت بحران، ایجاد ساختار انعطاف‌پذیر (به لحاظ برخورد متناسب با تحولات محیطی و توسعه مشارکت)، داشتن الگوی ارتباطی کارآمد و مؤثر با جامعه (به‌منظور ارائه برنامه‌های سلامت همگانی)، ارائه راهکارهایی برای مقابله با بحران کرونا است و همه این عوامل در مقابله با بحران ویروس کرونا تأثیر دارند.

شکل (۲) مدل مفهومی مسئولیت اجتماعی دانشگاه در مقابله با کرونا (حاصل از فراترکیب)

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

بحث

از خصیصه‌های نظام آموزش عالی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی است. در شرایط کنونی، اعضای خانواده آموزش عالی و همچنین سایر کنشگران اجتماعی انتظار دارند دانشگاه متعهدانه کمک کند تا با به‌کارگیری دانشها و فناوریهایی که در اختیار دارد آسیبهای ناشی از شیوع ویروس کرونا تسکین و خاتمه یابد. براین اساس، با توجه به اهمیت مسئله، هدف پژوهش حاضر ارائه چارچوب مفهومی مناسب برای شناسایی مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه برای مقابله با بحران در کشور با رویکرد فراترکیب است. یافته‌های حاصل نشان داد که بیشتر آثار منتشرشده از زمان شیوع کرونا با رویکرد کیفی و موردی به این موضوع پرداخته‌اند. اما هنوز این مسئله به علت داشتن ابهامات زیاد و غیرقابل‌پیش‌بینی بودن در جوامع جهانی، در مراکز علوم پزشکی، شرکتهای دانش‌بنیان و دیگر نهادهای درگیر این چالش –که به یک مسئله تهدیدکننده زندگی بشریت تبدیل‌شده–، نیازمند به پژوهشهای عمیقی به‌منظور دستیابی به راه‌حل اجتماعی برای مقابله با این ویروس هستند. همچنین مجدداً موضوع «مسئولیت اجتماعی دانشگاهها» برای مقابله با بحرانها بیشتر توسط مراکز آموزش عالی و نخبگان علمی برای افزایش آگاهی عمومی کنشگران دانشگاهی و دیگر افراد جامعه موردتوجه قرار گرفته است.

بررسی نتایج حاصل نشان داد که مؤلفه‌هایی مانند شناسایی تغییرات (به لحاظ اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، فناوری و زیست‌محیطی)، افزایش دانش اجتماعی، استقرار مدیریت بحران، ایجاد ساختار انعطاف‌پذیر (به‌منظور برخورد متناسب با تحولات محیطی و نیاز جامعه) و داشتن الگوی ارتباطی کارآمد و مؤثر با جامعه (با هدف تأثیرگذاری بهتر در ارائه برنامه‌های سلامت همگانی) در ارائه راهکارهایی به دانشگاه برای مقابله با ویروس کرونا نقش بسیار مهمی دارد و اثرگذاری مثبت مؤلفه‌ها در مطالعه حاضر با پژوهش انجام

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

شده توسط لنیس و همکاران در اندیشکده مکنزی (۲۰۲۰) همسویی دارد و نیز بعضی مؤلفه‌ها با پژوهشهایی همچون انجمن دانشگاههای هند (۲۰۲۰)، عزیزی (۲۰۲۰)، میرزایی (۲۰۲۰)، نورشاهی (۲۰۲۰)، سفیری (۲۰۲۰) و یزدانپور (۲۰۲۰) تأیید شده است؛ اما تفاوت اساسی چارچوب ارائه‌شده با دیگر پژوهشهای انجام شده در داخل کشور در این است که آن آثار به ارائه مدل مفهومی نپرداخته‌اند و فقط به بعضی از مؤلفه‌های موردنظر اشاره کرده‌اند؛ ثانیاً پژوهش حاضر به‌عنوان یک مسئله جدید وارد عرصه تحقیق و بررسی شده و نگاه تلفیقی با خصیصه جامعیت به مطالعات دارد. در غیاب مدلهای فراگیر جهانی، مدل مفهومی ارائه‌شده می‌تواند برای ارزیابی مسئولیت اجتماعی دانشگاه در مواجهه با ویروس کرونا در سطح بومی مورداستفاده قرار گیرد.

بر اساس مدل مفهومی ارائه‌شده، در مؤلفه شناسایی تغییرات، ابعاد تغییرات ایجاد شده به علت شیوع کرونا ازلحاظ اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی شناسایی شدند. این فرایند با مشارکت دانشگاهیان اعم از مدیران دانشگاه، اعضای هیئت‌علمی، دانشجویان و اولیای آنان، کارکنان و دیگر کنشگران مرتبط انجام می‌شود. شناخت تغییرات از ابعاد مختلف می‌تواند سبب شناسایی قابلیتها و ارائه راه‌حلهای مؤثر در کاهش بحران شود.

در مؤلفه افزایش دانش اجتماعی، دانشگاه موظف است با افزایش دانش اجتماعی و توانمندسازی نیروی انسانی زمینه بروز خلاقیت و نوآوری و فهم عامه را از بحران حاضر ارتقاء داده و با افزایش اطلاعات در خصوص مراقبتهای بهداشتی سبب بهبود اخلاق و رفتار شهروندی در مواجهه با عوارض ناشی از این چالش باشند؛ در مؤلفه ایجاد ساختار انعطاف‌پذیر در دانشگاه ایجاد توانایی سازگاری با شرایط در حال تغییر بحران می‌تواند کمک زیادی به مؤسسات آموزش عالی بکند. همچنین افزایش انعطاف‌پذیری سبب کاهش کنترل می‌شود. این امر شاید کارایی را کاهش دهد ولی میزان اثربخشی و اثرگذاری دانشگاه را در شرایط بحرانی بهبود می‌بخشد.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

در مؤلفه استقرار مدیریت بحران یا مدیریت خطر، مسئولان دانشگاهی برای تحقق این مؤلفه باید بر مشارکت‌پذیری ذی‌نفعان دانشگاهی برای شناسایی بحران و کاهش خسارت ناشی از آن تمرکز کنند و نیز به دنبال سازماندهی و برقراری نظم در امور خدمت‌رسانی و مسئولیت‌پذیری در پاسخگویی به مشکلات مردم باشند؛ یکی دیگر از عوامل مؤثر بر مسئولیت اجتماعی دانشگاه در این شرایط بحرانی، داشتن الگوی ارتباطی کارآمد و اثربخش است که نظام مدیریتی دانشگاه از این طریق می‌تواند با برقراری ارتباطات مستمر با ذی‌نفعان و برگزاری جلسات با آنها، تضمین لازم برای تصمیم‌گیری متناسب با تحولات محیطی و نیز اقدامات لازم برای اجرای برنامه‌های بهداشت همگانی را به عمل آورد؛ درنهایت دانشگاه می‌تواند با همفکری جامعه و تبادل تجربیات راهکارهای عملی و کاربردی برای برون‌رفت از بحران ویروس کرونا ارائه کند.

به‌طورکلی می‌توان گفت در این ایام کرونایی و مخاطره‌آمیز، زمانی که تکثیر اطلاعات (و اطلاعات نادرست) از منابع گوناگون به گسترش ترس و وحشت کمک می‌کند، دانشگاهها و جامعه علمی به‌عنوان بهترین و قابل‌اعتمادترین منابع اطلاعاتی به‌عنوان نهاد واجد شرایط می‌توانند به کمک بهداشت جهانی و حل پیامدهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و عمومی بحران حاضر بپردازند. این چالشها همچنین فرصتهایی برای آموزش عالی ایجاد می‌کنند که در این پارادایم جدید برای موفقیت و ثبات آینده اهمیت زیادی دارد؛ اینکه آموزش عالی باید با بافت فعلی خود سازگار شود و سرمایه‌های دانشی که در دانشگاهها از طریق مشارکت جوامع آنها کسب کرده را به حداکثر برساند. پیداکردن راه‌حلهای کوتاه‌مدت برای نیازهای فوری از طریق کمکهای اقتصادی محلی یا ملی، به رهبران و اندیشمندان در مؤسسات آموزش عالی اجازه می‌دهد تا استراتژیهای بلندمدت را توسعه داده و به آنها پاسخ دهند. راه‌حلهای بلندمدت باید از مدلهای برنامه جدید برای آموزش و یادگیری آنلاین که در ماههای اخیر رواج بیشتری یافته، استفاده کنند. تصمیم‌گیری آگاهانه برای برنامه‌ریزی بلندمدت و موفقیت

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

کنشگران دانشگاهی حیاتی است. لذا، مؤسسات آموزش عالی نقش مهمی در یافتن راه‌حلی برای بیماری همه‌گیر فعلی و آماده‌شدن برای اختلالات آینده دارند (مسفاین،[1]۲۰۲۰). علاوه براین فرصتهای ایجاد شده، با ظهور این بحران ضعفها و کاستیهایی موجود در نظام علمی و دانشگاهی را نیز عیان کرد. در این نظام آموزشی کاستیهایی وجود دارد که مانع از کارآمدی آنها در مدیریت بحران می‌شود و مواردی از قبیل تأخر سیستماتیک دانشگاه در مواجهه با شرایط بحرانی و فقدان ساختارهای چابک و مناسب برای واکنش سریع برای نقش‌آفرینی شایسته دانشگاهها در قبال بحرانهای اجتماعی، غلبه ساختار بوروکراتیک و درنتیجه مدیر محور بودن فعالیتهای دانشگاهی در شرایط بحران و فقدان سازوکار تسهیلگر و مشوق مشارکتهای خودانگیخته استادان و محققان و همچنین ضعف خودباوری و اعتمادبه‌نفس کافی در میان دانشگاهیان برای مواجهه مسئولانه با بحران و ایفای نقش علمی در مدیریت آن ازجمله این کاستیهاست (هاشمی،۲۰۲۰). این در حالی است که نظام آموزش عالی پیش از هر تلاش آکادمیک باید به یاد بیاورد که مأمور به ارائه خدمات آموزشی و پژوهشی پیشرفته برای مردم هستند. نهادهای متولی علم به خاطر قدرت و توان مدیریتی متمرکزی که دارد، مسئولیت بیشتری برای ایجاد گفت‌وگوی میان جامعه و دانشگاه برای مقابله با بحرانهایی از جنس کرونا دارند.

در چنین شرایطی، برای اینکه نهادهای آموزشی و مؤسسات دانشگاهی کشور در حوزه‌های مختلف اعم از دولتی و غیردولتی بتوانند به مسئولیت اجتماعی خود به‌ویژه در وضعیت بحرانی جاری به نحو احسن عمل کنند، لازم است علاوه بر بهره‌گیری از حداکثر ظرفیتهای انسانی، مالی و علمی پژوهشی خود برای حل این بحران و همچنین تبدیل اوضاع جاری به فرصتی برای مدیریت مؤثرتر بحرانهای مشابه در آینده، در سایه عنایت به پیشنهادهای ذیل، رسالت نهادی خود را برای خدمتگزاری هدفمند به جامعه انسانی اعتلا

11-Mesfin

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

بخشند. بنابراین، در وضعیت کنونی با توجه به اهمیت موضوع مسئولت اجتماعی دانشگاهها در مقابله با کرونا پیشنهادهای نهایی برای مسئولان نظام آموزش عالی ارائه می‌شود:

پیشنهادات

- مؤسسات آموزشی می‌توانند با برقراری ارتباط مؤثر با ذی‌نفعان و جامعه محلی سازوکارهای لازم برای اطلاع از واقعیتهای کشور را در بحران حاضر فراهم کرده و با تدوین گزارش‌های تخصصی زمینه برای اقدامات و تصمیم‌گیریهای استانی را نیز مهیا کنند.
- دانشگاهیان باید در عمل به مسئولیت اجتماعی خود همگان را به ایجاد همدلی ملی و مشارکت در فرصتهای داوطلبانه برای یاری اقشار آسیب‌پذیر و کمکهای اضطراری تشویق کنند.

-دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی کشور می‌توانند از همه مؤلفه‌های مدل پیشنهادی پژوهش حاضر (شناسایی تغییرات، افزایش دانش اجتماعی، مدیریت بحران، الگوی ارتباطی مؤثر، ساختار انعطاف‌پذیر و ارائه راهکاری عملی) با تأکید بر اصل مشارکت‌پذیری جامعه محلی برای ایفای نقش مسئولیت اجتماعی خود در کاهش آسیبهای بحران ویروس کووید-۱۹ استفاده کنند.

-دانشگاهها باید از رویکرد آموزش تلفیقی (مجازی و حضوری با ترکیب مناسب برحسب ماهیت رشته‌ها و نوع واحد درسی، به‌جای جایگزینی محض آموزش مجازی با حضوری) استفاده کنند.

-تخصیص منابع مالی برای تولید محتوای آموزش مجازی، تقویت زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری برای برقراری ارتباطات الکترونیکی و آموزش مجازی در نظام آموزش عالی کشور (به علت ضعف اساسی در این زمینه) یک ضرورت محسوب می‌شود.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

– دانشگاهها می‌توانند کمپینهایی در حمایت از سبکهای جدید زندگی در دوران قرنطینه عمومی در شرایط کرونایی (از قبیل استفاده مفید از فضای مجازی، فاصله‌گذاری اجتماعی، رعایت پروتکلهای بهداشتی و...) راه‌اندازی کنند.

–توسعه گفتمان عمومی و توسعه تعامل نهادهای دانشگاهی با سازمانهای دولتی و غیردولتی برای بحث درباره مشکلات اجتماعی و زیست‌محیطی در چالش کنونی می‌تواند مؤثر باشد.

–تأسیس دفتر مبارزه با ویروس کرونا در وزارت علوم با هدف افزایش آگاهی اجتماعی و دانش سلامتی و نیز نحوه ارائه آموزش و اعمال محدودیتها بر اساس وضعیت کرونا در جامعه محلی باشد.

–نظام آموزش عالی کشور باید راهکارهای مؤثری برای بازآموزی و مهارت‌افزایی دوباره افرادی که به دلیل بحران کرونا آسیب‌دیده یا از کار برکنار شده‌اند، تدبیر کند.

– در دانشگاهها پرورش نیروی انسانی توانمند، متعهد، خلاق و جامعه‌گرا برای درگیرشدن در موقعیتهای بحرانی جامعه باید موردتوجه قرار بگیرد و مهارتهای چگونگی مدیریت بحران برای فراگیران آموزش داده شود.

ملاحظات اخلاقی

به‌منظور رعایت ملاحظات اخلاقی در جمع‌آوری داده‌ها، از منابع معتبر و پر استناد استفاده شد. ضمن رعایت عدالت در تحلیل مباحث در استخراج داده‌ها از مؤلفه‌هایی که بیشترین تأکید در مقابله با کرونا در دانشگاهها داشته، به‌عنوان مؤلفه اصلی موردتوجه قرار گرفت. اسامی تمامی منابع مورد تحلیل در منابع آخر ذکر شده است. مراحل تحلیل روش تحقیق فراترکیب با دقت لازم انجام شد.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

- Azizi, N. (2020), ***Reflection on the role and civic responsibility of the higher education institution and the scientific institutions of the country in the face of the Corona epidemic***. In the book Collection of Articles in Higher Education; Science and the Corona Crisis in Iran,.(in Persian)

- Alexander, B. (2020). ***What might the Coronavirus Mean for Higher Education?.*** Posted on February 14, 2020. Available at: https://bryanalexander.org/researchtopics/what-might-the-coronavirus-mean-for-higher-education/

- Al-Fanar Media. (2020c, May, 21). ***Arab Universities Struggle with Final Exams and Reopening Decisions***. Retreived from https://www.al-fanarmedia.org/05/2020/arab-universities-struggle-withfial-exams-and-reopening-decisions/.

- Bensaid, B., & Brahimi, T. (2020). ***Coping with covid19-: Higher education in the GCC countries.*** Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/342624704_COPING_WITH_COVID

- Bench, S., & Day, T. (2010). The user experience of critical care discharge: a meta-synthesis of qualitative research. ***International journal of nursing studies,*** 47(4), 487-499.

- Baradaran, M., Nourshahi, N, Roshan, A. (2020), Conceptualization of University Social Responsibility in Iran, ***Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education***, 25 (3), 1-26.(in Persian)

- Financial Times, The Editorial Board. (2020). ***Virus lays bare the frailty of social contract: Radical reforms are required to forge a society that will work for all.*** 3 April 2020,https://www.ft.com/content/7eff769a-74dd-11ea-95fe-fcd274e920ca.

- Firoozeh, A. (2020), ***Higher Education of Iran and Corona; With a step forward, In the book Collection of Articles in Higher Education; Science and the Corona Crisis in Iran.***(in Persian)

- Farastkhah, M. (2020), ***What new virtues does higher education and university produce in the coronated world?*** In the book Collection of Articles in Higher Education; Science and the Corona Crisis in Iran. (in Persian)

- Ghaffari, Gh. (2016), ***University and Corona Crisis, In the book Collection of Articles in Higher Education; Science and the Corona Crisis in Iran***.(in Persian)

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

- Giorgio, M., Hilligje, Land., & Trine, J. (2020). ***The impact of COVID-19 on Higher Education***. Published by the International Association of Universities, May

- Gómez, L. M., Alvarado, Y, & Pujols, A. (2018). Implementing University Social Responsibility in the Caribbean: Perspectives of Internal Stakeholders. ***Revista Digital Investigación Docencia Universitaria***, 12(1), 101-120.

- GUNI. (2017). ***Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local.*** Girona: Global University Network for Innovation.

- Habibi, E. (2020), ***How the higher education system of the MENA countries is facing the corona virus crisis.*** Collection of International Reports on Higher Education and the Corona Crisis Institute of Cultural and Social Studies, Ministry of Science, 1-26

- Hashemi, S. Z. (2020) ***Opportunity-creating crisis (analysis of university exposure to corona crisis in Iran).*** In the book Collection of Articles in Higher Education; Science and the Corona Crisis in Iran.(in Persian)

- Hosseini Moghadam, M. (2020), ***Corona virus outbreaks and monitor global changes in higher education.*** Tehran Publications: Research Institute for Cultural and Social Studies, .(in Persian)

- IAU. (2020). ***Global Survey on the impact of COVID-19 on Higher Education.*** Available at https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_covid19_and_he_survey_report_final_may_2020.pdf.

- International ssociation of Universities (IAU). (2020).). ***Global Survey on the impact of COVID-19 on Higher Education.*** https://iau-aiu.net/IAU-releases-Global-Survey-Report-on-Impact-of-Covid-19-in-Higher-Education

- Journal of University Economics. (2020). ***Effects and Consequences of Coronary Conditions on University Economics***. University of Tehran Publishers, 1-29.

- Khorshidi, Gh.(2020), ***The Impact of Corona on the Higher Education Economy.*** In the book Collection of Articles in Higher Education; Science and the Corona Crisis in Iran.(in Persian)

- Mark, D., & Lohom, D. (2020). ***Pandemic, popular and narrative (I. Yazdanpour, Trans).*** Tehran: Research Institute for Cultural and Social Studies Publications.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

- Mark, D., Lohom, D. (2020), ***Pandemic, popular and narrative. Translation: Ismail Yazdanpour (2020).*** Tehran Publications: Research Institute for Cultural and Social Studies, 446 p

- Mehrjardi, A. (2020). ***Corona crisis; Return to the neglected social responsibility of universities***. In the book Collection of Articles in Higher Education; Science and the Corona Crisis in Iran, (in Persian)

- Mirzaei, H. (2020), ***Research in Higher Education, Science and the Corona Crisis in Iran.*** Tehran Publications: Research Institute for Cultural and Social Studies, 456 p

- Mesfin, M. (2020), ***It Takes a World to End a Pandemic: Scientific Cooperation Knows No Boundaries.*** March 21, 2020. Available at: https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-03-21/it-takes-world-end-pandemic

- Mirzaeian, V.(2020),***Challenges of teaching language tests in universities during the Corona.*** National Conference on Exchange of Academic Experiences in Implementing E-Learning In the Covid Crisis 19, Khajeh nasereddin toosi University.(in Persian)

- Nikseresht, A.,Kazemi, A.,&Mostofizadeh, R.(2020), ***Experience of holding an online model test in Shiraz University in Bran Kovid 19.*** National Conference on Exchange of Academic Experiences in Implementing E-Learning In the Covid Crisis 19, Khajeh nasereddin toosi University. (in Persian)

- Nourshahi, N. (2020), ***Distinguishing the university organization, the difference between leading and managing it in times of crisis***. In the book Collection of Articles in Higher Education; Science and the Corona Crisis in Iran.(in Persian)

- Organization of student affairs. (1400). ***Statistics of universities covered by the Ministry of Science and Research, June***. (in Persian)

- Paya, A. (2020)***,Challenges and catastrophes and the position and role of higher education.*** In the book Collection of Articles in Higher Education; Science and the Corona Crisis in Iran.(in Persian)

- Ross, J. (2020),Coronavirus Outbreak Revives Dangerous Race Myths and

- Pseudoscience, ***NBCNEWS March 19***, 2020, Available at: https://www.nbcnews.com/news/nbcblk/coronavirus-outbreak-revives-dangerous-race-mythspseudoscience-n1162326

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

- Safiri, Kh. (2020), ***University Social Responsibility in Corona.*** In the book Collection of Articles in Higher Education; Science and the Corona Crisis in Iran. (in Persian)

- Sandelowski, M., & Barroso, J. (2007). Toward a Meta synthesis of qualitative findings on-motherhood in HIV-positive women. ***Research in Nursing & Health,*** 26(2), 153-170.

- SEVERINO-GONZÁLEZ, P. et al. (2020). ***Social Responsibility of Higher Education Students.*** Motivations for its Development in Times of Covid-19 in Chile and El Salvador. Utopía y Praxis Latinoamericana, 25(7), 439-452, Available at: https://www.redalyc.org/journal/279/27964362052/html/.

- Shafiee Seifabadi, M., Bagheri.,& Dolatabadi, A. (2020), Understanding the Social Facts and Consequences of the Covid-19 Crisis Based on Nicolas Luhmann's Theory of Social Systems ***Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in the Humanities,*** 12 (2), 90-55

- Solomon, E. (2020). ***Khalifa University's Response to Covid-19.*** Retrieved April 2020, 27, from Khalifa University: https://www.ku.ac.ae/khalifa-universitys-response-to-covid19.

- Student Affairs Organization. (2021). ***Actions of the Student Affairs Organization of the Ministry of Science in the days of Corona.*** Student Welfare Fund of the Ministry of Science.

- Sawasdikosol, S. (2009). ***University Social Responsibility Alliance: Collaboration Foundation to the new era of university social Responsibility for sufficiency economy***. Green Thecnology, Sustainable environment and sustsinable development.at:www://https:linkedin.com/in/saninuj.

- Tawakul, M. (2020), ***Corona lessons and homework for academics and university social responsibility for the future***. In the book Collection of Articles in Higher Education; Science and the Corona Crisis in Iran.(in Persian)

- The International Association of Universities. (2020). COVID-19: ***Higher Education challenges and opportunities.*** These pages are accessible online: https://www.iau-aiu.net/Covid-19-Higher-Education-challengesand-responses.

- The Ministry of Science and Research's Education Vice-Chancellor (2020). ***The actions and approach of the Ministry of Science, Research and***

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]

Technology's Education Vice-Chancellor in facing the Corona virus epidemic (from March 2019 to March 2020). (in Persian)

- Yazdanpour, E.(2020), Lessons from Measuring the Higher Education System in the Corona Experience. ***Journal of Cultural and Social Policy of Higher Education (Today University), 4(2,3), 84-89***

- Zakersalehi, G. (2020), Futurology of the effects of the Coved-19 crisis on higher education. Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in the Humanities, 12 (2), 211-181. (in Persian)

- Zakersalehi, G. (2020), ***The Coronation of Higher Education and Future Scenarios.*** In the book Collection of Articles in Higher Education; Science and the Corona Crisis in Iran.(in Persian)

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-03]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1401.22.85.3.1]